Matematički fakultet u Beogradu

Matematička statistika

Ispit, 6. jul 2015

Ispit traje 180 minuta. Isključiti mobilne telefone. Nije dozvoljena upotreba beležaka ili drugih pomoćnih sredstava.

---

1. Dat je nezavisan uzorak $\mathbf{X} = (X_1, \ldots, X_n)$ iz raspodele sa funkcijom gustine (ili zakonom raspodele) $f(x \,|\, \theta)$, gde je $\theta \in \Theta$ skalarni parametar, a Θ je interval. Označimo istim slovom f i odgovarajuću funkciju za vektor $\mathbf{X}$: $f(\mathbf{x} \,|\, \theta) = \prod_{j=1}^{n} f(x_j \,|\, \theta)$. Neka je $l(\theta) = l(\mathbf{X} \,|\, \theta)$ logaritam funkcije verodostojnosti vektora $\mathbf{X}$. Uvedimo sledeće oznake:

$$Q(\theta) = l'(\theta), \qquad V_j(\theta) = (\log f(X_j \,|\, \theta))', \ j = 1, \ldots, n, \qquad i(\theta) = \mathrm{E}_\theta V_1^2(\theta),$$

pri čemu su izvodi po parametru θ. Pretpostaviti da važe uslovi regularnosti. Neka je $\hat{\theta}$ ocena maksimalne verodostojnosti za θ.

U ovom zadatku možete da koristite činjenicu da da slučajna promenljiva $\sqrt{n \cdot i(\theta)}(\hat{\theta} - \theta)$ ima asimptotski $\mathcal{N}(0, 1)$ raspodelu kad $n \to +\infty$ (ovo ne treba dokazivati).

a) Neka je $\theta = \theta_0$ stvarna vrednost parametra θ u modelu kao u postavci zadatka. Posmatrajmo
[10] statistike nad uzorkom kao u postavci zadatka, definisane sa

$$D = -2(l(\theta_0) - l(\hat{\theta}), \qquad D^* = -\frac{l''(\theta_0)}{n} \left((\hat{\theta} - \theta_0)\sqrt{n} \right)^2.$$

Primenom Tejlorovog razvoja funkcije $\theta \mapsto l(\theta)$ za $\theta = \theta_0$ u okolini $\hat{\theta}$ pokazati (zanemarujući ostatak u Tejlorovoj formuli) da statistike D i D^* imaju istu asimptotsku raspodelu kad $n \to +\infty$. Zatim pokazati da je to $\chi^2(1)$ raspodela.

Uputstvo: Za kompletno rešenje videti dokaz Teoreme 8 na str. 34–35, prvi deo teksta predavanja.

b) Za fiksirani vektor $\mathbf{X}$ i $c \in (0, 1)$, definišimo oblast verodostojnosti reda $c \in (0, 1)$:
[5]

$$S_c = \Big\{ \theta \in \Theta : \quad \frac{f(\mathbf{X} \,|\, \theta)}{f(\mathbf{X} \,|\, \hat{\theta})} \geq c \Big\}.$$

Pretpostavljajući da je S_c interval za svako c, na osnovu rezultata pod a) naći c tako da S_c bude 95% interval poverenja za θ.

Uputstvo: Na strani 36, prvi deo teksta predavanja, primenom rezultata pod a), pokazano je da je $c = 0.147$ u ovom slučaju.

c) Izvodi se n Bernulijevih opita sa nepoznatom verovatnoćom uspeha $\theta \in (0, 1)$. Definisati
[10] relevantne slučajne promenljive X_j, $j = 1, \ldots, n$, naći ocenu maksimalne verodostojnosti $\hat{\theta}$. Ako se u $n = 100$ opita dogodilo 30 uspeha, naći 95% dvostrani interval poverenja za θ, polazeći od asimptotske raspodele pomenute u postavci zadatka (ne koristeći CGT direktno).

Napisati jednačinu iz koje bi se dobile granice intervala verodostojnosti koji bi bio takođe 95% interval poverenja (koristeći rezultat pod b)). Skicirati grafik funkcije verodostojnosti u zavisnosti od θ i grafički prikazati interval verodostojnosti.

Rešenje: Definišemo $X_i = 1$ ako se u i-tom opitu dogodio uspeh i $X_i = 0$ za slučaj neuspeha. Na taj način dobijamo nezavisan uzorak $\mathbf{X} = (X_1, \ldots, X_n)$ iz Bernulijeve raspodele sa parametrom θ čiji je zakon raspodele dat sa $f(1 \,|\, \theta) = \theta$ i $f(0 \,|\, \theta) = 1 - \theta$. U ovom modelu, imamo da je

$$f(\mathbf{X} \,|\, \theta) = \theta^S (1 - \theta)^{n - S}, \qquad S = X_1 + \cdots + X_n,$$

$$l(\mathbf{X} \,|\, \theta) = S \cdot \log \theta + (n - S) \cdot \log(1 - \theta),$$

i ocena maksimalne verodostojnosti je $\hat{\theta} = S/n$. Dalje, imamo da je $V_j(\theta) = \log \theta$ za $X = 1$ i $V_j(\theta) = \log(1 - \theta)$ za $X = 0$, odakle se dobija da je

$$i(\theta) = \frac{1}{\theta^2} \cdot \theta + \frac{1}{(1 - \theta)^2} \cdot (1 - \theta) = \frac{1}{\theta(1 - \theta)}.$$

Odavde izlazi da je (prema uputstvu datom u postavci zadatka)

$$\sqrt{n \cdot i(\theta)}(\hat{\theta} - \theta) = \frac{\hat{\theta} - \theta}{\sqrt{\theta(1-\theta)}}\sqrt{n} \sim \mathcal{N}(0,1) \qquad ,$$

asimptotski kad $n \to +\infty$. S obzirom da OMV konvergira u verovatnoći stvarnoj vrednosti parametra (Teorema 1 na strani 20, prvi deo teksta predavanja) možemo θ u imeniocu da zamenimo sa $\hat{\theta}$ i da zaključimo da je

$$\frac{\hat{\theta} - \theta}{\sqrt{\hat{\theta}(1-\hat{\theta})}}\sqrt{n} \sim \mathcal{N}(0,1) \qquad (n \to +\infty).$$

Odavde se dobija klasičan asimptotski dvostrani interval poverenja reda $1-\alpha$ čije su granice date sa

$$(*) \qquad \hat{\theta} \pm K_{1-\alpha/2}\sqrt{\frac{\hat{\theta}(1-\hat{\theta})}{n}},$$

gde je $K_{1-\alpha/2}$ kvantil standardne normalne raspodele reda $1-\alpha$.

Alternativno, s obzirom da se radi o konačnom uzorku, možemo da $\hat{\theta}(1-\hat{\theta})$ zamenimo sa maksimumom tog izraza a to je $1/2$, i da tako dobijemo sigurniji interval sa granicama

$$(**) \qquad \hat{\theta} \pm K_{1-\alpha/2}\frac{1}{2\sqrt{n}}$$

Za $n = 100$ i $S = 30$, $\alpha = 0.05$, imamo da je $\hat{\theta} = 0.3$ i $K = 1.96$, odakle se iz (*) dobija 95% interval poverenja $(0.210, 0.390)$, a iz (**) dobijamo $(0.202, 0.398)$.

Skiciranjem grafika funkcije $f(\theta) = \theta^{30}(1-\theta)^{70}$, $0 < \theta < 1$, možemo se uveriti da je skup tačaka $\frac{f(\theta)}{f(0.3)} \geq c$ neprazan interval za svako $c \in (0,1)$.

Granice intervala verodostojnosti dobijaju se kao rešenja jednačine

$$\theta^{30}(1-\theta)^{70} = 0.147 \cdot \frac{30^{30} \cdot 70^{70}}{100^{100}}$$

ili u logaritamskom obliku

$$30\log\theta + 70\log(1-\theta) = \log(0.147) + 30\log 30 + 70\log 70 - 100\log 100$$

Ova jednačina se može rešiti numerički, dobija se interval verodostojnosti $(0.2161, 0.394)$ (Maple). Primetimo da su prva dva dobijena intervala centrirana u $\hat{\theta} = 0.3$, dok je sredina intervala verodostojnosti u $\theta = 0.3050$.

(Rešenje je znatno opširnije nego što se traži od studenata za maksimalni broj poena)

2. U svakom od n nezavisnih eksperimenata mogući ishodi su događaji A_j sa verovatnoćama $p_j > 0$, $j = 1, \ldots, r$, $\sum p_j = 1$. Neka je N_j broj ostvarivanja događaja A_j ($j = 1, \ldots, r$) u n eksperimenata. Raspodela vektora $(N_1, \ldots, N_r)$ zove se multinomna (ili polinomna).

a) Uvođenjem slučajnih vektora $\mathbf{X}_i$ dimenzije r , $i = 1, \ldots n$, gde $X_{ij} \in \{0,1\}$ na odgovarajući
[10] način, naći vektor matematičkog očekivanja i matricu kovarijanse za slučajni vektor $(N_1, \ldots, N_{r-1})$.

b) Imamo nezavisan uzorak $Y_1, \ldots, Y_n$ sa nepoznatom raspodelom, $Y \sim F$, gde je F funkcija
[5] raspodele. Testira se hipoteza $H_0 : F = F_0$, gde je F_0 raspodela bez nepoznatih parametara, protiv komplementarne alternativne hipoteze. Objasniti kako se ovaj test zamenjuje testiranjem hipoteza o multinomnoj raspodeli.

Uputstvo: Pitanja pod a) i b) su obrađena na stranama 31-35 drugi deo teksta predavanja.

c) Radi ispitivanja kvaliteta programa za simulaciju standardne normalne raspodele, uzeto je
[10] 50 generisanih vrednosti. Rezultati su prikazani u tabeli:

	$(-\infty, -1)$	$(-1, 0)$	$(0, 1)$	$(1, +\infty)$
N_j	6	17	16	11

Primenom Hi kvadrat testa sa pragom značajnosti od 0.05 testirati da li su podaci saglasni sa standardnom normalnom raspodelom. Primenom priložene tablice naći interval u kome se nalazi značajnost (p-vrednost) podataka.

Rešenje: Broj stepeni slobode je 3, vrednost Pearson-ove hi kvadrat statistike je 1.723. Kako je kvantil reda 0.95 jednak 7.815 ne odbacujemo hipotezu da su podaci saglasni sa normalnom raspodelom. U ovom slučaju, značajnost (p-vrednost) je $1 - F(1.723)$, gde je F funkcija raspodele za $\chi^2(3)$. Iz prilozene tablice može se zaključiti samo da je p-vrednost u intervalu $(0.05, 0.95)$ - ukoliko ste imali detaljniju tablicu, mogli ste da dobijete uži interval. Numeričkim izračunavanjem dobija se p vrednost od 0.632. Drugim rečima, nultu hipotezu sa datim podacima bismo odbacili samo ako dopustimo da je verovatnoća greške jednaka 0.632 ili veća, odnosno da primenimo pravilo koje bi u preko 60% slučajeva bilo pogrešno.

3. U Bajesovskoj teoriji odlučivanja polazi se od sledeće postavke: Imamo skup stanja (parametara) Θ, skup odluka (akcija) $\mathcal{A}$, funkciju gubitka $L(\theta, a)$ i podatke X koji pripadaju nekom prostoru $\mathcal{X}$. Pravilo odlučivanja $\delta(x)$ je merljiva funkcija koja preslikava $\mathcal{X}$ u $\mathcal{A}$.

a) Definisati i objasniti pojmove: funkcija rizika, dopustivo pravilo, randomizirano pravilo, [10] Bajesovo pravilo.

Uputstvo: Videti strane 43-45 u tekstu predavanja, deo 2.

b) Investitor treba da odluči da li da kupi rizične obveznice. Ako ih kupi, zaradiće 500 evra. U [10] slučaju stečaja kompanije koja je izdala obveznice, investitor gubi početni ulog od 1000 evra. Ako stavi novac u banku, u istom periodu zaradiće sigurnih 300 evra. Investitor ima informaciju da su šanse da dođe do stečaja 10%. Naći Bajesovo pravilo, a zatim naći i minimaks pravilo. Obrazložiti detaljno.

Uputstvo: Ovo je zadatak iz teksta predavanja, deo 2, postavljen na strani 44, sa rešenjem na strani 52.

Mala tablica normalne raspodele: vrednosti funkcije $\Phi(x) = P(Z \leq x), X \sim \mathcal{N}(0,1)$
U tablici su date decimale iza nule; na primer, $\Phi(1.62) = 0.9474$.

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0.0	5000	5040	5080	5120	5160	5199	5239	5279	5319	5359
0.1	5398	5438	5478	5517	5557	5596	5636	5675	5714	5753
0.2	5793	5832	5871	5910	5948	5987	6026	6064	6103	6141
0.3	6179	6217	6255	6293	6331	6368	6406	6443	6480	6517
0.4	6554	6591	6628	6664	6700	6736	6772	6808	6844	6879
0.5	6915	6950	6985	7019	7054	7088	7123	7157	7190	7224
0.6	7257	7291	7324	7357	7389	7422	7454	7486	7517	7549
0.7	7580	7611	7642	7673	7704	7734	7764	7794	7823	7852
0.8	7881	7910	7939	7967	7995	8023	8051	8078	8106	8133
0.9	8159	8186	8212	8238	8264	8289	8315	8340	8365	8389
1.0	8413	8438	8461	8485	8508	8531	8554	8577	8599	8621
1.6	9452	9463	9474	9484	9495	9505	9515	9525	9535	9545
1.7	9554	9564	9573	9582	9591	9599	9608	9616	9625	9633
1.8	9641	9649	9656	9664	9671	9678	9686	9693	9699	9706
1.9	9713	9719	9726	9732	9738	9744	9750	9756	9761	9767

Kvantili ε_u **hi kvadrat raspodele** $\chi^2(n)$

	u							
n	0.005	0.01	0.025	0.05	0.95	0.975	0.99	0.995
1	0.00004	0.00016	0.00098	0.00393	3.841	5.024	6.635	7.879
2	0.010	0.0201	0.0506	0.103	5.991	7.378	9.210	10.597
3	0.072	0.115	0.216	0.352	7.815	9.348	11.345	12.838
4	0.207	0.297	0.484	0.711	9.488	11.143	13.277	14.860
5	0.412	0.554	0.831	1.145	11.070	12.832	13.086	16.750